

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЦІ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА

У статті здійснюється спроба реконструкції філософсько-педагогічної концепції П. Юркевича, з'ясування її значення для розбудови сучасної філософії освіти. Предмет наукового аналізу складає філософсько-педагогічна концепція П. Юркевича як результат осмислення педагогічних явищ на ґрунті світоглядних і методологічних принципів, реалізованих у фундаментальній теорії виховання та навчання. Виходячи з ідеї гармонії Істини, Краси, Добра, П. Юркевич надавав виняткового значення взаємодії, узгодженості всіх сторін виховання.

Ключові слова: знання, виховання, мораль, християнська педагогіка.

Однією з характерних рис української філософії освіти є тісне поєднання гуманістичної традиції з ідеєю культурно-національної ідентичності, що спричиняє пошук засадничих начал національної єдності. Динамічні трансформаційні зміни, що відбуваються нині в українському суспільстві, численні модернізаційні новації, спричинені входженням України в європейські освітні та інноваційні програми, безперечно, актуалізують потребу переосмислення та коригування уявлень про сутність і перспективи подальшого розвитку особистості. Значною мірою актуальність теми дослідження зумовлюється й необхідністю врахування національного історичного досвіду в процесі євроінтеграції України, що супроводжується особливостями економічної та соціокультурної глобалізації.

В умовах українського сьогодення теоретичний напрямок філософсько-освітніх розвідок набуває великого практичного значення, особливо з огляду на необхідність докорінних реформ у системі освіти. Мета цих реформ полягає в поєднанні в новій стратегії освіти загальнолюдських і національних цінностей, здобутків світової науки з національним досвідом виховання – не може бути досягнена без з'ясування підґрунтя, на якому зростала українська педагогічна традиція, через призму якого осмислювався нею сенс виховання. Останнє потребує звернення до історії вітчизняної культури та освіти, до спадщини тих мислителів, зусиллями яких складався потужний педагогічний потенціал української нації.

Сучасним потребам розвитку історії української філософії та теоретичного забезпечення реформ у сфері освіти особливо відповідає вивчення спадщини мислителів, у чий творчості почала філософія як концентрованого виразу культури і педагогіки злиті в неподільну єдність, в чий теоретичних дослідженнях і практичній діяльності філософські та педагогічні ідеї постають у цілісному й органічному синтезі. Саме такий синтез знаходимо у творчості Памфіла Даниловича Юркевича – видатного українського філософа і педагога.

Предмет наукового аналізу складає філософсько-педагогічна концепція П. Юркевича як результат осмислення педагогічних явищ на ґрунті світоглядних і методологічних принципів, реалізованих у фундаментальній теорії виховання та освіти.

Стан наукової розробки проблеми. Існує чимало праць, у яких під різними кутами зору висвітлюються ті або інші аспекти творчості П. Юркевича. В історико-педагогічній літературі початку ХХ ст. знаходимо кілька спроб популяризації педагогічних поглядів П. Юркевича в роботах М. Демкова, А. Лебедева, С. Миропольського.

В останнє десятиліття спостерігаємо значне пожвавлення інтересу до творчості П. Юркевича, якому чимало сприяло видання його філософських праць українською та німецькою мовами, упорядкованих О. Абрамовим, І. Борисовою, А. Тихолазом, М. Ткачук, Р. Пітчем. Предметом публікацій численних авторів (О. Абрамова, В. Горського, А. Тихолаза, М. Лука, І. Бичко, М. Громова, В. Гусева та ін.) є виявлення історико-філософського і методологічного підґрунтя філософії П. Юркевича, її антропологічного та релігійно-філософського змісту.

З початку 90-х рр. предметом дослідження науковців стає і педагогічна спадщина П. Юркевича. А. Плеханов, А. Нікольська, Г. Боровська, І. Юрас та ін. спрямовують свої зусилля як на її загальне тлумачення, так і на розв'язання окремих проблем логіко-психологічного обґрунтування процесу навчання, співвідношення виховання і навчання, соціальне спрямування виховання тощо. В сучасній науковій літературі знаходимо приклади й епізодичних філософсько-педагогічних студій за мотивами творчості П. Юркевича (М. Муравицька, І. Юрас, С. Шейкота ін.). Наразі, коли численними

дослідниками окреслено доволі широке коло філософських і педагогічних ідей П. Юркевича, цілком природно висловити припущення про їхню імпліцитну єдність та упорядкованість. Втім філософські та педагогічні погляди П. Юркевича як цілісна, органічна система ніколи не поставали предметом спеціального дослідження. Спробою заповнити цю прогалину і є ця стаття.

Метою нашого дослідження є реконструкція філософсько-педагогічної концепції П. Юркевича, з'ясування її значення для розбудови сучасної філософії освіти.

Думка про необхідність релігійного виховання, потребу виховати в дитині глибоку віру в Бога є центральною у спадщині педагога і філософа. Накреслити в серці вихованця невикорінну віру в Добро й Бога – так визначає П. Юркевич одне з головних завдань виховання. Проте й у цьому питанні Памфіл Данилович був послідовним прихильником гуманної педагогіки. Дитині потрібно створити умови, за яких би вона сама, без будь-якого примусу звернулася до релігії. Виходячи з ідеї гармонії Істини, Краси, Добра, П. Юркевич надавав виняткового значення взаємодії, узгодженості всіх сторін виховання. Душа, вважав педагог-філософ, має три основні здатності: здатність пізнання, здатність почування, здатність волі. Ці три здатності відповідають покликанию до істини, до краси, до добра, які П. Юркевич називає Розумом, Серцем, Волею.

Педагогіка П. Юркевича ґрунтується на християнській традиції, яка утверджує морально-духовне існування людини, свободу і самоцінність людської особистості. Найважливішим джерелом педагогіки як науки є вивчення людини, яке базується на Божому Одкровенні, де виховання творить і перетворює душевні стани, спираючись на загальні закони психіки людини. Прийняття біблійної істини про те, що людина є образом і подобою Бога, стає основою духовного виховання за П. Юркевичем.

Духовну основу педагогіки, на думку вченого, повинна складати християнська гуманність, яка визначається визнанням безумовних прав людства і невикорінних основ добра в серці людини. Метою виховання і діяльності вчителя, за Памфілом Юркевичем, є виховати розумну, творчу і моральну особистість, людину, котра свідомо своїх обов'язків щодо родини, суспільства, держави і Церкви. Педагог підкреслює співзвучність мети виховання з метою і сенсом життя людини, яка є у її вдосконаленні, формуванні морально-добросовісного характеру, волі, у виконанні морального обов'язку. Згідно з цим, виховання передбачає прагнення до самовідданості й великодушності, чесності і мужності у виконанні своїх обов'язків, справедливості і безкорисної любові, що і визначає гідність людини. Мета, яку ставив перед собою вчений, – застосувати на практиці християнську науку про виховання. Саме християнська ідея, закладена в підвалинах педагогіки П. Юркевича, і містить морально-етичний, правовий, психолого-фізіологічний, логічний та естетичний компоненти. П. Юркевич у своїй педагогіці піднімає актуальне питання про впровадження в школах релігійного навчання і виховання, яке покликане подолати суперечності між знанням і вірою і привести їх до гармонії: "... для навчання повинно вибиратися те, що виховує віру в Бога і посилює світлу надію на Його милість. Життя патріархів, особливо життя і вчення Ісуса Христа є найкращими предметами для навчання в юності. Тільки тоді, коли в юності починають виявлятися буйна воля, самовпевненість, сила пристрастей і егоїзму, – істини християнства, які відкривають юнакові його засліплення, безсильність проти пристрастей і пильність до зла, повинні бути розкриті у їх належній глибині і широті, щоб молодий дух знаходив у них опору для самовладування і самоврядування. Взагалі, слід пам'ятати, що священні книги християнства писані не для дітей і що з них треба робити вибір за правилами педагогіки" [5, с. 5]. Тобто, педагогіка П. Юркевича намагається розкрити всі засоби для виховання цілісної людини, яку сміливо можна було б назвати Людиною з великої літери; і шляхом для цього є вивчення християнських канонів.

Осередком духовного життя людини П. Юркевич вважав серце: "Серце є осередок душевного і духовного життя людини. Так, у серці зачинається і народжується рішучість людини на такі або інші вчинки, в ньому виникають різноманітні наміри і бажання" [1].

У праці "Серце та його значення у духовному житті людини згідно з ученням слова Божого" П. Юркевич підкреслює: "Щоб світло знань стало життям духу, воно повинне дійти серця – тоді істина стане нашим внутрішнім надбанням. Мислення не є суттю душі. У душі щось задушевне, така глибока сутність, яка ніколи не вичерпується розумом" [4, с. 77]. Саме з цих позицій П. Юркевич пояснює моральну цінність людського вчинку, що має безпосереднє джерело любові серця до добра й краси, а не в холодному виконанні обов'язку. Мислення, за П. Юркевичем, не вичерпує всієї повноти духовного життя людини, а досконалість розуму ще не свідчить про досконалість людського духу. Світ як система життєвих явищ, сповнених краси і сенсу, відкривається й існує насамперед для глибокого серця, а потім для розуму. Якщо Людина творить добро не від серця, а примусово або виконуюючи обов'язок, то її вчинки не мають моральної цінності. Виховання, згідно з П. Юркевичем, "... реалізує однобічний підхід, коли не розрізняє розумності вчинку та його моральної цінності. Моральність – це заповідь, закон, написаний Богом на оновлених серцях людей. Розум є володарем душі, але він не є силою, що породжує любов до краси і добра: любов виростає з глибин серця. Духовне життя зароджується раніше, ніж світло розуму" [4, с. 85-87].

"Серце та його значення у духовному житті людини згідно з ученням слова Божого" присвячене аналізу християнських джерел моралі, позаяк вони тісно пов'язані з біблійським ученням про серце, а також з серцем як центром усього душевного і духовного життя поєднуються значні практичні інтереси духу людського і християнського. П. Юркевич завершує "Серце..." педагогічною проблемою, якій він присвятив останні роки свого життя. Вона полягає у розгляді завдань і мети виховання відповідно до розбудованої ним філософії серця, в окресленні значного кола практичних начал, які зближують царину віри з цариною науки. Одним із засобів такого зближення педагог-філософ вважав неупереджене й старанне вивчення Біблії: "Якщо б хто, що має більше сил і досвідченості, розглянув би ще, як, згідно з біблійним вченням про серце, має розумітися завдання або мета виховання, то ми отримали б значне коло практичних начал, які зближували б галузь віри з областю науки, тому що панівний нині поділ між вірою і знанням, – як вимога знати так, а вірувати інакше, здається нестерпним для людей самих різнобічних переконань. Служіння науці не є служіння мамоні, з яким було б безглуздо служіння Богу: це відчувають нині, хоча щодо засобів для досягнення примирення між наукою і вірою, ще не багато хто має певні переконання. У цій статті ми керувалися думкою, що одне з таких засобів полягає у ретельному та неупередженому вивченні Біблії у всіх її подробицях, у всіх напевно самих незначних поняттях" [4, с. 113].

Так, у "Курсі загальної педагогіки" П. Юркевича, зазначено, що, починаючи з Платона, педагогіка виступала як наука, якій притаманна величчя релігійна, що спонукає вихователя розмірковувати над причинами зла й застерігає його від легковажного сподівання побороти в людському серці зло лише силою розумної освіти і духовного виховання. Розумна й добра людина, що знає добро й зичить добра, – ось мета виховання. Первісна анархія дитячої душі повинна через виховання волі і духу перетворитися на свою позитивну протилежність – конституцію. Конституція, розгортає далі чудову аналогію Юркевич, повинна охоронятися й управлятися аристократією моральних переконань. Аристократія повинна підкорятися монархії однієї тільки безумовної мети життя. Порядок – підвалина, шляхетність – середина, богоподібність – вершина того життя, пробудження, розвитку і зміцнення якого є метою виховання [2, с. 199].

Педагогіка, за П. Юркевичем, є також наукою синтетичною. Вона містить у собі надбання етики, психології, фізіології та інших людинознавчих дисциплін, стан розвитку яких і визначає перевагу того чи іншого педагогічного напрямку. Але яких би успіхів не досягла теоретична педагогіка, все залишається марним через моральну грубість тих учителів і вихователів, хто має втілити її у життя. Грубість ця полягає у нерозумінні ні суті моральних ідей, ні особливого сенсу християнської релігії, у нездатності відрізнити у явищах дитячого життя добро від зла, правду від неправди, запоруку досконалості від зародків моральної розпусти. Питання про те, що таке добро і яке виховання народжує це добро в серці людини є, за переконаннями П. Юркевича, питанням усіх часів і всього людства, питанням науки, філософії, політики й релігії. Звернути на нього увагу практичних вихователів і ставив собі за мету автор "Курсу загальної педагогіки" та "Читань про виховання". Тому, поділяючи педагогіку на дві великі частини – на теорію навчання і теорію виховання, – більшої уваги у своїх працях П. Юркевич надає останній.

Критерій освіченості сім'ї, суспільства і держави – міра їх уваги до виховання зростаючого покоління. У стародавній історії П. Юркевич бачить виховання дітей лише як податок, який громадянин мав виплатити кесареві. Тільки християнство здійснює великий поворот у загальнолюдській свідомості, створюючи сім'ю і проголошуючи піклування про дітей вищим моральним обов'язком: "Виховання дітей є служіння людству – служіння, виконуючи яке, ми віддаємо Боже Богіві – цієї моральної істини не знала правдива освіта" [3, с. 8].

Християнська педагогіка прагне наділити особистість вихованця рисами безсмертя, якими є мудрість і любов, правда і святість. Ідея християнської гуманності визнає незнищенну силу добра в серці людини і перемогу цієї сили над усяким злом. Християнське виховання, що ґрунтується на любові до людини, стає високою формою гуманності.

У педагогічній концепції П. Юркевича виховання, за своїм значенням для формування людини, стоїть вище від навчання. Навчання передає учневі правильні відомості, виховання – кращі якості. Кращі якості повинні бути закладені в дитині змалку такими виховними інституціями, як сім'я, церква, держава і школа, як штучне утворення, що отримує своє моральне життя від цільного зв'язку із сім'єю, суспільством, державою і церквою, мусить співпрацювати з ними. Важливо підкреслити, що найближчу мету виховання П. Юркевич убачає в рівномірному (справедливому) розвитку всіх сил вихованця, при якому жодна з цих сил повинна бути розвинута до такого щабля досконалості, на якому вона відповідає цілісній ідеї людського призначення [2, с. 30].

Людина розглядається як розум, як член морального організму і як індивідуальна особистість. Вона повинна знати і любити добро та мати сили творити його. Науку про людину педагог-мислитель будує на двох основних силах людського духу – голові (розум, теоретичний елемент духу) і серці (основа волі, емоцій, переживань, моральний або практичний елемент духу) – та на їх гармонії. Світ у своїй красі й знаменності відкривається насамперед глибинам серця і звідти вже – мисленню людини.

Отже, в педагогічній практиці слід використовувати різні методи для розвитку всіх пізнавальних здібностей, щоб спрямувати дитину на цілісне (за допомогою емоцій, відчуттів, серця), а не фрагментарне (розумом) осягнення світу. Філософія педагогіки П. Юркевича, що ґрунтується на його "філософії серця", протиставляє холодному інтелектуалізму, абстрактному обов'язку теплу й життєву заповідь любові, сердечність як символ людяності. Мета виховання співпадає з метою самого життя – це дух людини. У розумінні педагога-філософа дух є істота, що піддається вихованню, і саме це робить можливим як існування людства, так і його вдосконалення. "Тільки дух людини з його прагненням до істини, добра й Богоподібності є мета: все інше, зовнішні порядки співжиття, держава, церква є лише засобами, і вони повинні виправдовувати себе й освячувати себе правдивим і безумовним служінням людині, послужити якій прийшов сам Син Божий" [2, с. 22].

Людина – істота богоподібна, вона містить у собі незнищену іскорку божественного духу, постійно розвивається й удосконалюється. Педагог-філософ вирізняє три стадії людського зростання: людина розвивається як рослина; знаходить, чи відкриває саму себе як істоту свідому; і, нарешті, винаходить методи життя і знання як істота розумна. З цих трьох етапів – розвиток, відкриття, винайдення – вихователів доводиться мати справу здебільшого з останнім. При цьому виховання повинно залишатися природним і бути підмогою для самовиховання особистості.

На відміну від багатьох представників морально-християнського напрямку педагогіки, П. Д. Юркевич значну частину "Курсу загальної педагогіки" присвятив "педагогічному піклуванню про тіло вихованця". За Юркевичем, як сутність душі, так і її зв'язок з тілом повинен бути набагато багатший і різноманітніший, ніж вважають зазвичай. Ця, звичайно, загальна і поки ще невизначена думка про багатосторонній, а не однобічний зв'язок душі з тілом міститься в біблійному вченні про серце як безпосередньому і найближчому органі душевних діяльностей і станів. Тілесним органом душі може бути ніщо інше, як людське тіло. І як серце поєднує в собі всі сили цього тіла, то воно ж служить найближчим органом душевного життя. Тіло є цілісний орган душі не по одній своїй частині, але за суцільним своїм складом та облаштуванням [6]. Можна багато розмірковувати про зв'язок тіла і здоров'я духу, не заперечуючи при цьому педагогічної аксіоми про те, що здорове тіло автоматично не вирощує здоровий дух, але не можна і заперечити того, що "тіло слабке і хворе – це є перша й найбільша спокуса духу, наскільки б здоровим він не був" [2, с. 181].

Особливу роль в християнському вихованні дитини П. Юркевич відводить сім'ї та батькам. Виховання здійснюється родиною, школою, церквою, суспільством. На першому місці – родина, оскільки вона завжди була і залишається природним середовищем перебування дитини: "дитя відроджується до життя морального під впливом сімейного Духу". Моральна атмосфера в родині, вихованість та освіченість батьків, їх здоров'я, соціальне положення, традиції тощо – все це впливає на початковий розвиток і виховання дитини. П. Юркевич вважав, що сімейне виховання є фундаментальним у формуванні особистості людини. Головна сила початкового виховання – мати: "... образ матері, викарбуваний в душі дитини, є самим могутнім вихователем, і часто цей образ визначає на все життя сердечні рухи, схильності і характер людини" [3, с. 87].

Висновок. Комплексна система християнсько-православного виховання, запропонована П. Юркевичем, була спрямована на духовне становлення молодого покоління саме в просторі сакральної культури.

Отже, взаємозв'язок виховання та навчання, переконував педагог, тоді досягне найбільшої ефективності, коли навчання буде залежати від виховання, від морального спрямування, від турботи про чистоту серця, про зміцнення та ушляхетнення характеру.

Використані джерела

1. Юрас І. І. "Філософія серця" П. Д. Юркевича і проблема формування світоглядної культури школярів / І. І. Юрас // Праці Міжнар. науково-практич. конф. "Педагогічна практика та філософія освіти". – Полтава : ПОПОПП, 1997.
2. Юркевич П. Д. Вибране / Памфіл Данилович Юркевич; Пер. В. Недашківській; Накладом А. Г. Тихолазов. – Київ : Абрис, 1993. – 416 с.
3. Юркевич П. Д. Курс общей педагогики с приложениями [Текст] / П. Д. Юркевич. – М. : Типография Грачева, 1869. – 404 с.
4. Юркевич П. Самые светлые черты невинности человека: из наследия рус. и укр. педагога / П. Юркевич // Духовно-нравственное воспитание. – 2004. – № 4. – С. 47–67.
5. Юркевич П. Д. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого // Юркевич П. Д. Вибране. – К. : "Абрис", 1993.
6. Юркевич П. Д. Чтение о воспитании / П. Юркевич. – М. : В университетской типографии (Катков), 1865. – 373 с.

Тютюнник Е. Н.

**ПРОБЛЕМА СООТНОШЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ
В ПЕДАГОГИКЕ ПАМФИЛА ЮРКЕВИЧА**

В статье осуществляется попытка реконструкции философско-педагогической концепции П. Юркевича, определения ее значения для переосмысления современной философии образования. Предмет научного анализа составляет философско-педагогическая концепция П. Юркевича как результат осмысления педагогических явлений на почве мировоззренческих и методологических принципов, реализованных в фундаментальной теории воспитания и образования. Исходя из идеи гармонии Истины, Красоты, Добра, П. Юркевич предоставлял исключительное согласование всех сторон воспитания.

Ключевые слова: *знание, воспитание, мораль, христианская педагогика.*

Тютюнник О. М.

**THE PROBLEM OF TEACHING AND UPBRINGING CORRELATION
IN PAMFIL YURKEVYCH'S PEDAGOGICS**

Highlighted in the article is an attempt to reconstruct P. Yurkevych's philosophical and pedagogical concept. The subject of analysis is his concept which is the result of considering pedagogical phenomena on the basis of worldview and methodological principles that were realised in the fundamental theory of upbringing and teaching. *Pamfil Danylovych was a fervent advocate of humanistic pedagogics. Children should be provided with such conditions that turn them to religion on their own will, without any constrain. On the assumption of harmony of the Truth, Beauty and Goodness, P. Yurkevych accentuated the importance of interaction and coherence of all the aspects of upbringing. The pedagogue and philosopher thought that soul had three main abilities: cognition ability, feeling ability, and will ability. They correspond to the mission of truth, beauty and goodness which P. Yurkevych calls Wit, Heart and Will. His philosophical and pedagogical teaching is based on Christian tradition which claims moral-spiritual existence of a man, freedom and inherent value of a human being.*

The scientist says that the spiritual basis of pedagogics must be Christian humanism which is defined as recognition of human absolute rights and incurable basis of goodness in the man's heart. The aim of upbringing and teacher's activity is to bring up an intelligent, creative and moral person, a conscientious person, who cares for his family, society, country and the Church. P. Yurkevych emphasizes the harmony of educational aims and sense of human life, which is represented with its improvement, moral character, will and moral duties execution. A person is considered as Wit, as a member of a moral organism and as an individual. He must know and love goodness and be able to do so.

So, in pedagogical practice different methods for all cognitive abilities development should be used so that a child should develop integral (with the help of emotions, feelings, and heart), but not fragmentary (with wit) world comprehension.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2016